

Adam Lech Kubik*

Przedstawienie irańskich końskich pancerzy w azerbejdżańskim romansie *Varqa i Gulshah* z początku 13 wieku. O sasanidzkiej? genezie elementu końskiego oporządzenia w okresie seldżuckim

Wstęp

Azerbejdżański¹ romans *Varqa i Gulshah*² z początku 13 wieku stanowi jedno z najciekawszych dzieł ilustrujących uzbrojenie armii islamskich okresu premongolskiego.

Wśród bogato ilustrowanych stron manuskryptu szczególną uwagę zwracają przedstawienia FIG. 13-15a³, FIG 17-18a⁴, FIG 18-18a⁵, FIG. 21.-38, 36b⁶. Ukazują one wojowników dosiadających koni, okrytych długimi dekorowanymi kropierzami, przykrywającymi w pełni tułów zwierzęcia. Dodatkowo na przedstawieniu FIG. 13-15a okrywa on również szyję i głowę konia. Kropierze posiadają po dwa boczne rozcięcia. Pokryte są licznymi, dekoracyjnie dodanymi frędzlami. Na trzech przedstawieniach FIG. 13-15a, FIG 17-18a, FIG. 21.-38, 36b końskie okrycia ozdobione są wieloma okrągłymi tarczkami⁷. Dynamiczne przedstawienie koni pozwala zaobserwować, że kropierze wykonane były z co

* Adam Lech Kubik – student studiów II stopnia w Instytucie Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach; zainteresowania badawcze: uzbrojenie armii Starożytnego Wschodu, Turcy Seldżuccy, ludy koczownicze; atakan-al-vefa@wp.pl

¹ Grube (1966) 73; Melikian-Chirvani (1970) 79-80; Stein (2009) 109.

² Stambuł, Topkapi, H. 841.

³ Rabi ibn Adnan walczy z ojcem *Varqa*'i [Melikian-Chirvani (1970) 221; Süslü (2007), res. 13; Efendiev (2009) 89].

⁴ Rabi walczy z *Varqa*'om [Melikian-Chirvani (1970) 223; Süslü (2007) r. 17].

⁵ Rabi walczy z *Varqa*'om [Melikian-Chirvani (1970) 223; Süslü (2007) r. 18].

⁶ *Varqa* przed bitwą, zgodnie z inskrypcją w czerwonym polu armia *Varqa*'i w konfrontacji z wojskami *Bahrain'a* i *Adan'a*, [Süslü (2007) r. 34].

⁷ Płytki, aplikacje, tarczki, określenia te w poniższym artykule będą występowały zamiennie, ze względu na brak możliwości stuprocentowego określenia czym rzeczywiście są okrągłe formy przedstawione na kropierzach z *Varqa* i *Gulshah*.

najmniej dwóch warstw materiału (zewnątrzny kolor tkaniny różni się od koloru podszycia).

Można spotkać się z opinią że okrycia koni, jak i konne pancerze w świecie Islamu do najazdu mongolskiego, praktycznie nie występowały⁸. Ma to związek z opisami Saracenów (najczęściej określanych jako Turcy, niezależnie od ich rzeczywistej przynależności etnicznej)⁹, jako wojowników nie posiadających żadnych pancerzy, przez uczestników wypraw krzyżowych¹⁰. Z opinią tą polemizuje D. Nicolle¹¹. W świecie Islamu epoki premongolskiej funkcjonowały określenia pancerza konnego arab. *tajfāf* lub *tijfāf*¹², oznaczające miękki (najpewniej filcowy) pancerz konny oraz *mudajjaj*¹³, *pār dūm* lub *bardhumb*, per. *bagħ-ltāg* i *bargustuvān* lub *gustuvān*, który fragmentarycznie lub w całości mógł być pokryty metalowymi płytkami¹⁴. Melikian-Chirvani słowo *bargustuvān* lub *bargost(o)vān* przypisuje możliwie kolczej formie pancerza konnego¹⁵, jako powiązane ze słowem *jowšan*, które oznacza formę osłony kolczej¹⁶. Z zamówieniem podobnej formy ochrony konia mamy do czynienia w opisie poczynań Kalifa *Al-Qāhira'y*, 'Aziz Abū-Mansur Nazār'a, który nadzorował stworzenie materiałowego konnego pancerza z metalowymi płytkami¹⁷. Osłony koni używane przez tureckich Ghulam'ów przybierają niekiedy nazwę *tijāff min mārāya* co oznacza pancerz materiałowy pokryty lustrami¹⁸, sugeruje nam to przynajmniej częściowo użycie zbrojników na jego zewnętrznej części.

Geneza

Pojawienie się pancerzy konnych, należy nieodzownie łączyć z rozwojem łuku jako formy uzbrojenia¹⁹. Na Bliskim Wschodzie pojawiła się ona najpewniej

⁸ Robinson (1967) 47-50.

⁹ Heath (1978) 83.

¹⁰ Geoffroy de Vinsauf (2001) 166.

¹¹ Nicolle (1982) 247 ; Nicolle (1994) 45 ; Nicolle (1995) 12-14 ; Nicolle (1997) 42 ; Nicolle (1999) 191-192 ; Nicolle (2011) 27.

¹² *Kitab al-Hadaya wa'l-Tuhaf*, 167, 240 ; Allan (1979) 96 ; Trafazzoli (1993/94) 195 ; Kennedy (2001) 151.

¹³ *Mudajjaj* w pełni opancerzona konnica, występuje również z *mussarad*, pełnym pancerzem z kolczugi; Jones (2011) 86.

¹⁴ Allan (1979) 96 ; Nicolle (1982) 251-252.

¹⁵ Melikian-Chirvani (1988) 795-796.

¹⁶ *Jowšan* lub *gabr* może oznaczać jednak formę osłony z płytek; Khaleghi-Motlagh (2011) 324-325.

¹⁷ Lane-Poole (1902) 134; Nicolle (1976) 145; Nicolle (1982) 249.

¹⁸ Nicolle (1982) 249.

¹⁹ Moorey (1986) 196-215; Skupniewicz (w druku); Możliwe, że ewoluowały jako element istotny w konfrontacji konnicy i piechoty [Pugačenkova (1966) 27-43; Tarn (1984) 50-101; Nikonorov (1985) 30-42; Nikonorov (1992) 104-107; Michalak (1987); Mielczarek

za sprawą kontaktów z koczownikami²⁰, którzy mogli stanowić nośnik elementów opancerzenia pomiędzy Ałtajem, Chinami a Iranem i Bizancjum. Pełne ciężkie pancerze dla koni ciągnących rydwany²¹ pojawiły się okresie Wiosen i Jesieni w Chinach jeszcze w 5-tym wieku p.n.e.²². Następnie z Chin za czasów dynastii Han, (zapewne poprzez Nomadów) zaszczepione zostały w późniejszych tradycjach Kuszanów, Partów i Sarmatów²³. Pierwsze zapisy użycia ciężkiej konnicy z terenu Chin pochodzą, za panowania Wschodniej Dynastii Han, z tekstu Cao Cao *Jun ce Ling* opisującego bitwę pod Guandu²⁴.

Należałoby zwrócić uwagę, że podobne (do przedstawień sasanidzkich) materiałowe kropierze rozwijały się równocześnie u Xianbei jak i u Sasanidów (jako niewątpliwie ewolucja konnego uzbrojenia partyjskiego), co uniemożliwia określenie jednoznacznej proveniencji podobnej formy pancerzy²⁵. O wschodniej proveniencji, interesujących nas pancerzy konnych, może świadczyć grzbietowe łączenie, które jako pierwsze pojawiło się w Chinach. W przedstawieniach okresu timuridzkiego i posttimuridzkiego, które w bardziej szczegółowy sposób ukazują pancerze w podobnym typie²⁶, zaznaczona zostaje odgórna forma łączenia. Nie można jednak określić okresu zapożyczenia oraz wykluczyć wpływu najazdu Mongołów na ewolucję interesujących nas kropierzy.

Nie trudno dostrzec analogii pomiędzy pancerzami przedstawionymi w opisywanym manuskrypcie, a wyobrażeniami sasanidzkimi. Zarówno w formie doczepianych ozdobnych aplikacji²⁷ jak i frędzli. Zdobienie w postaci frędzli

(1993); Mielczarek (1998)]. Teoria ta nie wpisuje się jednak w kanon przedstawień z Varqa i Gulshah, ciężka jazda jest tam wyobrażona jako jednostki o wysokim statusie społecznym, nadal pozostając konnymi łucznikami i nie stanowiąc osobnych formacji.

²⁰ Nicolle (1982) 247; Wojnowski (2012) 204-205; Skupniewicz (w druku).

²¹ Pancerze okrywające całość konia. Pierwsze elementy ochronne konia mogły pojawić się jeszcze w 18-17 w. p.n.e. [Gorelik (1993b) 133]. Praca ta dotyczy jednakże pełnych okryć koni w postaci materiałowych kropierzy, częściowe osłony koni oraz ewolucja pancerzy płytkowych znajdują się poza rozważanym tematem.

²² Gorelik (1987) 120; Gorbunov (2003) 80.

²³ Nikonorov (1995) 54; Gorelik (1993a) 170; Skupniewicz (w druku).

²⁴ Hong (2000) 128-129.

²⁵ Skupniewicz (w druku). Dużo wcześniej pojawiają się u Achemenidów [Stepanova (2012) 329-345], o wcześniejszych pancerzach u Asyryjczyków i Achemenidów w Persji wspomina Olbrycht, wskazując na alternatywną ewolucję ciężkiej perskiej jazdy [Olbrycht (2010) 66-85].

²⁶ Miękkie pancerze z doczepianymi okrągłymi tarczkami.

²⁷ Zdaniem autora aplikacje sasanidzkie są w rzeczywistości formą płytek i poza formą zdobienia posiadały możliwe funkcjonalności, co zostanie przedstawione poniżej. W okresie sasanidzkim mogły one posiadać również rolę symboliczną [Lukonin (1969) 185; Lukonin (1978) 83; Soudavar (2009) 426-427; Soudavar (2012) 50-51]. Należy jednak stwierdzić, że silny aspekt religijny naszywanych lub nitowanych do kropierzy motywów

jest dobrze widoczne na przedstawieniu konnego wojownika z Taqé Bostan²⁸ Natomiast sztywne aplikacje na kropierzach pojawiają się m.in. na reliefie z Firuzabad, ukazującym walkę Ardašir'a z partyjskim królem Artabanem V w 224 r.²⁹ Forma kropierzy z dodanymi elementami pojawia się również na przedstawieniu scen walki z Naksz e-Rostam³⁰. Możliwe, że w istocie ukazujących miękkie pancerze, które zgodnie z opisem Ammianus'a Marcellinus'a³¹ Persowie wykonywali ze skóry³².

Możliwa konstrukcja

Jak wspomniano powyżej pancerze z azerbejdżańskiego manuskryptu Varqa i Gulshah, są najpewniej pancerzami tekstylnymi, nie da się wykluczyć, że są formą bardziej trwałego pancerza pokrytego tkaniną. Występujące na trzech wyobrażeniach zbrojniki przyjmują barwę „brudnozłotą”, co może świadczyć, że były wykonane z brązu. O ile samo luźne rozmieszczenie tarczek nie mogło stanowić *realnego* elementu ochrony, mogło natomiast spajać warstwy materiału organicznego, poprzez jego przenieńowanie w miejscu łączenia tarczki. Z podobną formą łączenia mamy do czynienia m.in. w pancerzu mongolskim znajdującym się w zbiorach Muzeum w Hakacie, Japonia³³. Dokładną konstrukcję podobnego zastosowania metalowych tarczek widać w późniejszych manuskryptach, m.in. w *Szah-name* z kolekcji The David Collection museum in Denmark, datowanej na 1494 r. Ukazuje ona walkę pomiędzy Kay Khusraw'em a Królem Makran'u. Obaj dosiadają koni odzianych w miękkie pikowane pancerze z dodatkowymi okrągłymi płytkami. Duża dbałość o szczegóły pozwala zauważyć formę nitowania biegnącą wzdłuż krajów płytek. Należy stwierdzić, że samo łączenie tarczki do miękkiego podłoża wymaga przynajmniej kilku warstw materiału lub zastosowania podkładu skórzanego, tak aby nie dopuścić do jej łatwego oderwania. Powyższa forma zastosowania *luźno rozrzuconych* tarczek na kropierzach wydaje się więc wysoce prawdopodobna.

Nie można również wykluczyć, że mogło dochodzić do łączenia materiałów miękkich jako okrycia pancerza z metalu, albo utwardzonej skóry lub kościanych płytek (kolczugi lub płytek). Okrywanie pancerza miękkim materiałem, miało w Iranie wielowiekowe tradycje. Początkowo możliwe, że okrywano je-

zaproponowany przez Soudavara [Soudavar (2009) 426-427] wydaje się wątpliwy w aspekcie późniejszych zapożyczeń tej formy ozdoby/pancerza w Świecie Islamu.

²⁸ Vanden Berghe (1983) 81-84.

²⁹ Vanden Berghe (1983) 50.

³⁰ Skupniewicz (2006a) 12.

³¹ Ammianus Marcellinus XXIV 6. 8.

³² Skupniewicz (2006b) 157.

³³ Turnbull (2003) 23.

dynie pancerze podczas długich marszy³⁴. Z sytuacją taką mamy do czynienia w opisie konnych partyjskich jeźdźców przez Plutarch'a z Cheronei. Przedstawia on zaskoczenie (konsternację) jakie pojawiło się wśród rzymskich żołnierzy, gdy Partowie zrzucili okrycia pancerzy i ukazali hełmy, napierśniki oraz zbroje konne złożone z żelaznych i brązowych płytek³⁵.

Okrywanie (szczególnie kolczugi) tkaniną jest dobrze udokumentowane w świecie Islamu³⁶. Narzucenie miękkiego materiału na twarde pancerz mogło wpływać na zwiększenie ochrony przed strzałami. Z opisem takiego przypadku mamy do czynienia podczas walk Abū'l-'Abbās'a i Zan'ego. Gdzie Abū'l-'Abbās po bitwie stoi z 25-ma wbitymi strzałami w jego filcowy kaftan (*kīz*), który nosił na pancerzu³⁷.

Występowanie okryć z tkanin doprowadziło prawdopodobnie do wytworzenia łączonych pancerzy, w których elementy metalowe wszywano pomiędzy warstwy materiału. Już w 10-tym wieku Ibn al Qalānisi używa określenia *kadhāghand*³⁸. Pojawia się forma pancerza nazywana *kazāghand*, *quazākandah* lub *kadhāghand* czy z per. *qazāgand* (późn. *kazāgand*, *kažāgand*, *kažākand*, *kažāgānd*, *qazāgānd*, *kajāgand*, *kajāgānd*) czyli kolczugi wszywanej wewnątrz kaftana z kilku warstw materiału, najczęściej pokrytego jedwabiem³⁹. Haider wskazuje na możliwe łączenie kolczugi z materiałem miękkim przy użyciu widocznych nitów lub ćwieków ze srebrnymi i złotymi główkami używając określenia *zirih hazar maikhi* (kolczuga z tysiącem nitów), jako alternatywnej formy pancerza nazywanego *kazāghand*. Pojawia się on m.in. w północnych Indiach w opowieści o wyprawie Kaikoba'd'a⁴⁰. Za sprawą kontaktów z Turkami lub Iranem, podobna forma pancerzy trafiła do Europy⁴¹ i Cesarstwa Bizantyjskiego⁴². Okres pojawienia się jej na Bliskim Wschodzie jest trudny do określenia. Należy jednak wspomnieć, że w grobie Vendel IX, znaleziono pancerz kolczy okrywany warstwami materiału, który Adams identyfikuje jako możliwy import bizantyjski w opisywanym przez

³⁴ Możliwe, że z powodu panujących upałów.

³⁵ Plutarch, Crass. 24. 1.

³⁶ Nicolle (1982) 166-176.

³⁷ Kennedy (2001) 155.

³⁸ Nicolle (1982) 197.

³⁹ Ibn Bibi (1999) 48:37; Munkidh (1975) 172-174, 193, 200; Zaky (1963) 71-72; Mayer (1943) 5; Robinson (1967) 220; Norris (1978); Nicolle (1982) 191-197; Nicolle (2011) 20; Melikian-Chirvani (1983) 8-35; Haider (1991) 52-54; Yūsofi (1992) 856-865; Mazahéri (2003) 168.

⁴⁰ Haider (1991) 52-54.

⁴¹ Jako *Jazerant* [Richardson (2012) 44; Melikian-Chirvani (1983) 8-35].

⁴² Jako *zaba* w okresie około islamskim [Adams (2012) 98; Dawson (1998) 38-50] i *kazakan* lub *kazakaz* (gr. *καζακὰν*, *καζακᾶς*) w okresie późno-bizantyjskim [Parani (2003) 120-121; Parani (2008) 367; Grotowski (2010) 152].

nas typie⁴³. Podobną formą pancerza znana była Sarmatom⁴⁴. W związku z powyższym można pokusić się o stwierdzenie, że rozpowszechniła się na Bliskim Wschodzie jeszcze przed epoką islamską. Należy zgodzić się z teorią Skupniewicza, że nader prawdopodobne jest użycie podobnych rozwiązań w stosunku do pancerzy konnych⁴⁵, szczególnie, że znamy w Iranie określenie odnoszące się do pancerzy używanych do ochrony słoni o zbliżonej konstrukcji – *bargostvān-e kanj-īn*⁴⁶, który składał się z filcu, jedwabi i kolczugi⁴⁷.

Wnioski

Omawiane kropierze niosą ze sobą szereg informacji umożliwiających zrozumienie procesu ewolucji pancerzy konnych postsasanidzkiego Iranu.

Wystąpienie płytek na kropierzach oraz dekoracyjnych frędzli niewątpliwie nawiązuje do tradycji sasanidzkiej.

Jak wykazano powyżej, kropierze ukazane w manuskrypcie Varqa i Gulshah prawdopodobnie były formą pancerza, a pojawiające się na nich tarczki (zapewne metalowe) spajały kolejne warstwy materiału. Znajduje to potwierdzenie w ewolucji tychże dokładnie widocznej na postseldżuckich manuskryptach. Nie można wykluczyć, że w istocie wewnątrz miękkich materiałów znajdowała się kolczuga lub płytki. Prawdopodobnie występowała również skóra i filc, które umożliwiały zanitowanie ozdobnych zbrojni-ków/luster. Nie sposób nie odnieść wrażenia, że przedstawienie z Varqa i Gulshah jest (w przypadku FIG. 13-15a, FIG 17-18a, FIG. 21.-38, 36b) w rzeczywistości formą wspomnianego powyżej *tijāfif min mārāya*, pancerza pokrytego lustrami.

Bibliografia

Źródła

Abd al-Mumin al-Khuwayyi, *Varqa i Gulshah*. Topkapi, H. 841. FIG. 21.-38, 36b. Varqa w konfrontacji z wojskami Bahrain'a ibn Adan'a. Dostępne online: http://greatestbattles.iblogger.org/Turk/38-Varka_wa_Gulshah.htm, FIG. 13-15a., FIG 17-18a., FIG 18-18a.

Ammianus Marcellinus, *Dzieje Rzymskie*, tł. I. Lewandowski, Warszawa 2002.

Geoffrey de Vinsauf, *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, Richard of Holy Trinity Itinerary of Richard I and others to the Holy Land (formerly ascribed to Geoffrey de Vinsauf), tł. A Classical Scholar and A Gentleman Well-Read in Medieval History, Cambridge 2001.

⁴³ Adams (2012) 97.

⁴⁴ Kožuňov (1999); Goroncharovskii (2003); Goroncharovskii (2006) 445-452; Skupniewicz (w druku).

⁴⁵ Skupniewicz (w druku).

⁴⁶ W opisie Ghaznawidzkiej armii przez Bayhaqī'ego, 11 w. [Melikian-Chirvani (1988) 8-35].

⁴⁷ Melikian-Chirvani (1988) 8-35.

Hakim Abu al-Qasim, *Ferdowsi, Shah-nameh*

Kopia autorstwa Hasan b. Muhammad'a b. Ali b. Husayni'a Freer Gallery of Art i Arthur M. Sackler Gallery, 1341 r., kopia z The David Collection museum in Denmark, 1494 r., kopia z Museum of Contemporary Arts w Teheranie, 1522-1540 r.

Ibn Bibi, *Seljuk-nameh – Ednobarstvo sultana s imperatorom: rasskaz Georgija Akropolita v svete seldžuzskih hronik* [w:] Rusistika v Kazahstane. Problemy, tradicii, perspektivy. Kazahskij Gosudarstvennyj Uniwersytet, tłum. T. K. Beisembieva, Almata, s. 24-39, 48:37.

Usama Ibn Munkidh, *Kitab al 'I'tibar*, Księga pouczających przykładów dzieło Usamy ibn Munkidha tj. Muajjada ad-Daula abu Muzaffara Usamy ibn Murszida ibn Ali ibn Mukallada ibn Nasra ibn Munkidha al-Kinani asz-Szajzari, tłum. J. Bielawski, Ossolineum, 1975.

Plutarch z Cheronei, *Z żywotów sławnych mężów (z żywotów równoległych)*, tł. M. Brożek, oprac. T. Sinko, Wrocław, Warszawa, Kraków 1955.

Book of Gifts and Rarities, *Kitab al-Hadaya wa'l-Tuhaf*, autor nieznany, tłum. Ghāda al Hijjāwi al-Quaddūmi, opracował O. Grabar i A. Schimmel, Harvard, 1996.

Opracowania

Adams N. (2012), *Rethinking the Sutton Hoo shoulder clasps and armour*, [w:] *Intelligible Beauty: recent research on Byzantine jewelry*, C. Entwistle, N. Adams (ed.), London, 97-98.

Allan J. W. (1979), *Persian Metal Technology 700-1300 A.D.*, Oxford.

Dawson T. (1998), *Kremasmata, kabadion, klibanion: some aspects of Middle Byzantine military equipment reconsidered*, „Byzantine and Modern Greek Studies”, 22, 38-50.

Efendiev A. (2009), *Battle Genre in Azerbaijan Painting of XIII-XVI centuries*, Baku.

Gorbunov V. V. (2003), *Voennoe delo naselenija Altaja v III-XIV vv. Čast I. Oboronitel'noe voozruženie (dospeh)*, Barnaul.

Gorelik M. V. (1987), *Sakskij dospeh* [w:] *Čentral'naja Azija. Novye pamjatniki pis'mennosti i iskusstva*, B. B. Piotrovskij, G. M. Bongard-Levin (ed.), Moskwa, 120.

Gorelik M. V. (1993a), *Zašitnoe voruženie stepnoi zony Evrazii i primykajuših k nei territorij*, [w:] *Voennoe delo naselenija juga Sibiri i Dalnego Vostoka*, V. E. Medvedev, Ju. S. Chudjakov (ed.), Nowosybirsk, 170.

Gorelik M. V. (1993b), *Oružie Drevnego Vostoka. IV Tysâčeletie – IV vek do n. e.*, Moskwa.

Goroncharovskii V.A. (2003), *Meždu imperei i varvarami. Voennoe delo Bospora rimskogo vremena, Militaria Antique*, Petersburg.

Goroncharovskii V.A. (2006), *Some Notes on Defensive Armament of the Bosporan Cavalry in the First Centuries AD*, [w:] *Arms and Armour as Indicators of Cultural Transfer*, M. Mode, J. Tubach (ed.), Wiesbaden, 445-452.

Grotowski P. Ł. (2010), *Arms and Armour of the Warrior Saints: Tradition and Innovation in Byzantine Iconography (843–1261)*, Leiden, Boston.

Grube E. J. (1966), *The World of Islam*, London.

Haider S. Z. (1991), *Islamic arms and armour of Muslim India*, Lahore.

- Heath I. (1978), *Armies and Enemies of the Crusades 1096-1291*, Cambridge.
- Hong Y. (2000), *Lamellar armor and horse bardings in Yamato and Koguryo and their connections with China*, „Journal of East Asian Archaeology”, 2.3-4, 128-129.
- Jinshi F. (2008), *The Caves of Dunhuang*, London.
- Jones A. (2011), *Early Arabic poetry*, Oxford.
- Kennedy H. (2001), *The Armies of the Caliphs : Military and Society in the Early Islamic State Warfare and History*, New York, London.
- Khaleghi-Motlagh Dj. (2011), *BABR-e BAYĀN*, „Encyclopedia Iranica”, 3. 3, online: <http://www.iranicaonline.org/articles/babr-e-bayan-or-babr>
- Kožuhov S. (1999), *Zakubanskie Katafraktarii [w:] Materjalnaja kultura vostoka*, Moskwa, 160-190.
- Lane-Poole S. (1902), *The story of Cairo*, Dublin.
- Lukonin V. G. (1969), *Kult'ura Sasanidskogo Irana*, Moskwa.
- Lukonin V. G. (1978), *Iran. Ranne sasanidskie rel'efy i nadpisi*, Leningrad.
- Melikian-Chirvani A. S. (1970), *Le roman de Varqe et Golšāh : Essai sur les rapports de l'esthétique littéraire et de l'esthétique plastique dans l'Iran pré-mongol, suivi de la traduction du poème*, Paris.
- Melikian-Chirvani A. S. (1983), *The westward journey of the kazhagand*, „Journal of the Arms and Armour Society”, 11, 8-35.
- Melikian-Chirvani A. S. (1988), *Bargostvān*, „Encyclopedia Iranica”, 3. 8, online: <http://www.iranicaonline.org/articles/bargostvan-armor-specifically-horse-armor-a-distinctive-feature-of-iranian-warfare-from-very-early-times-on>
- Mayer L. A. (1943), *Saracenic Arms and Armor*, „Ars Islamica”, 10, 1-12.
- Mazahéri A. (2003), *L'âge d'or de l'Islam*, Paris.
- Michalak M. (1987), *The Origins and Development of Sassanian Heavy Cavalry*, „Folia Orientalia”, 24, 73-205.
- Mielczarek M. (1993), *Cataphract and Clibanarii. Studies on the heavy armoured cavalry of the Ancient World*, Łódź.
- Mielczarek M. (1998), *Cataphracts – a Parthian element In the Seleucid Art of war*, „Electrum”, 2, 101-106.
- Moore P. R. S. (1986), *The Emergence of the Light, Horse-Drawn Chariot in the Near – East c. 2000-1500 B.C.*, „World Archaeology”, 18, 196-215.
- Nicolle D. (1976), *Early Medieval Islamic Arms and Armour*, Madrid.
- Nicolle D. (1982), *The military technology of classic Islam* (PhD), v. 1, Edinburgh.
- Nicolle D. (1994), *Saracen Faris 1050-1250*, London.
- Nicolle D. (1995), *The Armies of Islam, 7th-11th centuries*, London.
- Nicolle D. (1997), *Arms of the Umayyad Era: Military Technology in a time of change [w:] War and Society in the Eastern Mediterranean: 7th – 15th Centuries*, Y. Lev (ed.), Leiden, 42.
- Nicolle D. (1999), *Arms and Armour of the Crusading Era, 1050-1350. Islam Eastern Europe and Asia*, London.
- Nicolle D. (2011), *European Medieval Tactics, Vol. 1: The Fall and Rise of Cavalry 450-1260*, London.
- Nikonorov V. P. (1985), *Razvoitje konskogo zaščitnogo snaržaženija antičnoj epoki*, „Kratkie soobšenija instituta arheologii”, 184, 30-42.

- Nikonorov V. P. (1992), *Greko-baktryjskaja tjaželaja kavalerija. Istorii voennogo dela na ellinističeskom srednem vostoce*, [w:] *Meždunarodnaja konferencija Srednija Azija i mirovaja čivilizačija*, Taszkient, 104-107.
- Nikonorov V. P. (1995), *K voprosu Parfânskoj taktike (na primere bitvy pri Karrah)* [w:] *Voennoe delo i srednevekovââ arheologiâ Centralnoi Azii*, Kemerovo, 54.
- Noris H. T. (1978), The Hauberk, the Kazaghand and the 'Antar Romance', „The Journal of the Arms and Armour Society”, 9, 92-101.
- Olbrycht M. J. (2010), *K voprosu o proižođenii konnicy katafraktov v Irane i Wrednej Azji* [w:] *Rol nomadov evrazijskih stepej v rezoiti mirovogo voennogo iskusstva Almaty*, I. V. Erofeeva, B. T. Žanaev, L. E. Masanova (ed.), Almaty, 66-85.
- Parani M. G. (2003), *Reconstructing the Reality of Images: Byzantine Material Culture and Religious Iconography 11th-15th Centuries*, Leiden.
- Parani M. G. (2008), *Intercultural exchange in the field of material culture in the Eastern Mediterranean: the evidence of Byzantine legal documents (11th to 15th centuries*, in *Diplomatics in the Eastern Mediterranean, 1000-1500* [w:] *Aspects of Cross-Cultural Communication*, A. D. Beihammer, M. G. Parani, C. D. Schabel (ed.), Leiden, Boston 2008, 120-121.
- Pugačenkova G. A. (1966), *O paŋčirnom vooruženii Parfjanskogo i Baktrijskogo voinstva*, „Vestnik Drevnjej Istorii”, 2. 96, 27-43.
- Richardson R. T. (2012), *The medieval inventories of the Tower armouries 1320-1410 (PhD)*, University of York.
- Robinson H. R. (1967), *Oriental Armour*, New York.
- Skupniewicz P. (2006a), *O tarczach jazdy sasanidzkiej*, „Acta Militaria Mediaevalia”, 2, 12.
- Skupniewicz P. (2006b), *O Ciężkozbrojnej Jeździe Sasanidów*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Archeologia”, 30, 151-174.
- Skupniewicz P. (w druku), *Sasanian horse armour*.
- Stein H. (2009), *Einige Merkmale des Ajentürkischen nach den „aserbajdschanischen“ Rezensionen von Varqa-u Gülšâh von Yüsuf Meddâh*, „Archivum Ottomanicum”, 26, 109-130.
- Stepanova E. V. (2012), *Assirijskie popony*, [w:] *Zoloto, kon i celovek. Sbornik statej k 60-letiu Aleksandra Vladimiroviča Simonenko*, O. A. Krivcenko (ed.), Kiev, 329-345.
- Soudavar A. (2009), *The Vocabulary and Syntax Oficonography in Sasanian Iran*, „Iranica Antiqua”, 44, 426-427.
- Soudavar A. (2012), *K datirovke rel'efnyh izobraženij Ardašira I*, „От Римского Лимеса до Великой Китайской Стены. Stratum plus”, 4, 50-51.
- Süslü Ö. (2007), *Tasvirlerine Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, „Ankara”, 4.
- Tarn W. W. (1984), *Hellenistic Military And Naval Developments*, Chicago.
- Turnbull S. (2003), *Mongol Warrior 1200-1350*, London.
- Trafazzoli A. (1993/94), *A List of Terms for Weapons Armour in Western Middle Iranian*, „Silk Road art and archeology”, 3, 187-198.
- Vanden Berghe L. (1983), *Reliefs rupestres de l'Iran ancient*, Bruxelles.
- Wojnowski M. (2002), *Periodic Revival or Continuation of the Ancient Military Tradition? Another Look at the Question of the KATAFRA KTOI in the Byzantine Army*, „Studia Caranea”, 2, 204-205.
- Yüsofi Ğ. (1992), *CLOTHING xxvii. Historical lexicon of Persian clothing*, „Encyclopedia Iranica”, 5. 8, online: <http://www.iranicaonline.org/articles/clothing-xxvii>

Zaky A. R. (1963), *Islamic armour. An introduction*, „Gladius”, 2, 71-72.

Summary

Depiction of Iranian horse barding in the early 13th century Azerbaijani epic, *Romance of Varqa and Gulshah*. On Sasanian origin of horse protection in the Seljuk period

The richly illustrated 13th century Seljuk manuscript *Varqa and Gulshah* from Azerbaijan provides a number of lavish miniatures, some depicting armored warriors riding horses covered with richly decorated caparisons. The illustrations show that the long caparisons were multi-layered, an indication that they were designed to offer some protection for the mounts. Despite the scholars' opposing opinions, the author maintains that caparisons were well established in Islamic armies as attested by literary sources and iconography. Moreover, the existence of rich terminology concerning different types of horse armor clearly evidences the relative popularity of horse protection.

Although the bardings had been known in various cultures for the millennia before the Seljuks, the direct inspiration for the appearance of caparisons at that time must be associated with the Sasanian tradition.

Furthermore, the article discusses protective properties of caparisons in which protection was provided by padding consisting of a number of textile layers. For instance, metallic armor such as maille or leather armor such as lamellar were stitched into the padded or fabric barding. The former is attested in the Islamic world but can be traced back to earlier Iranian traditions. The evidence for the latter type comes from Firuzabad reliefs. However, scattered metal plates attached to caparisons in random patterns do not seem to have had any protective function; they were merely a part of decoration. Post-Sasanian origin of Seljuk protective caparisons should be found well evidenced and most probable.

Wykaz ilustracji

Rys. 1. Fragment fresku Jaskinie Dunhuang, około 535-557 r., za F. Jinshi, *The Caves of Dunhuang*, Scala, Londyn, 2008, 242.

Rys. 2. Relief z Firuzabad, ukazujący walkę Ardašir'a z partyjskim królem Artabanem V. 224 r. Rys. Patryk Skupniewicz.

Rys. 3. Przedstawienie konnego wojownika z Taq-e Bostan. Rys. Patryk Skupniewicz.

Rys. 4. *Varqa i Gulshah* manuskrypt, Azerbejdżan, początek 13 w. Stambuł, Topkapi, H. 841. FIG. 21.-38, 36b. *Varqa* w konfrontacji z wojskami Bahrain'a ibn Adan'a. Dostępne online: http://greatestbattles.iblogger.Org/Turk/38-Varka_wa-Gulshah.htm

Tabl. 1. (od lewej)

1. *Varqa i Gulshah* manuskrypt, Azerbejdżan, początek 13 w. Stambuł, Topkapi, H. 841. FIG. 13-15a. Rabi ibn Adnan walczy z ojcem *Varqa*'i. Rys. autor.

2. Varqa i Gulshah manuskrypt, Azerbejdżan, początek 13 w. Stambuł, Topkapi, H. 841. FIG 17-18a. Rabi ibn Adnan walczy z Varqa'om. Rys. autor.
3. Varqa i Gulshah manuskrypt, Azerbejdżan, początek 13 w. Stambuł, Topkapi, H. 841. FIG 18-18a. Rabi ibn Adnan walczy z Varqa'om. Rys. autor.

Tabl. 2. (od lewej)

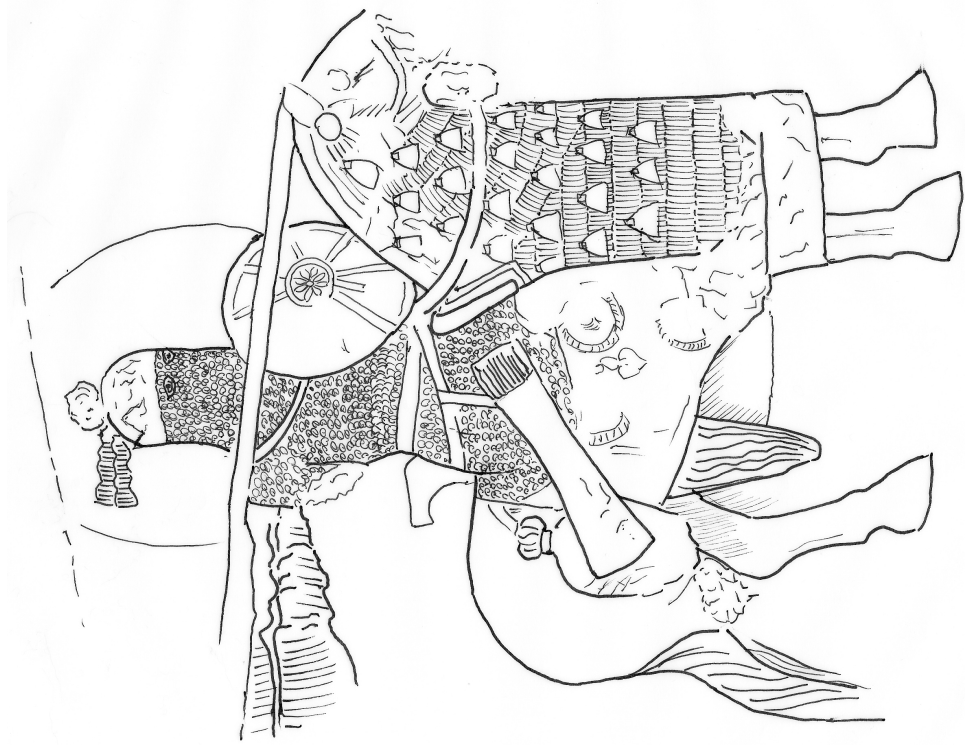
1. *Shah-nameh* autorstwa Hasan b. Muhammad b. Ali b. Husayni'a. Nastihan ginie z rąk Bijan'a. 1341 r. (dynastia Inju), Freer Gallery of Art i Arthur M. Sackler Gallery. Rys. autor.
2. *Shah-nameh* autorstwa Hasan b. Muhammad b. Ali b. Husayni'a. Walka pomiędzy Ruhham'em i Barman'em. 1341 r. (dynastia Inju), Freer Gallery of Art i Arthur M. Sackler Gallery. Rys. autor.
3. *Shah-nameh* autorstwa Hasan b. Muhammad b. Ali b. Husayni'a. Shida syn Afrāsiyāb'a zabity przez Kay Khusraw'a. 1341 r. (dynastia Inju), Freer Gallery of Art i Arthur M. Sackler Gallery. Rys. autor.
4. Tur'em, Museum of Contemporary Arts, 1522-1540 r., Teheran. Rys. autor.

Rys. 1. Fragment fresku Jaskinie Dunhuang, około 535-557 r., za F. Jinshi, The Caves of Dunhuang, Scala, Londyn, 2008, str. 242.
Dunhuang cave fresco (fragment), 535-557 AD, after F. Jinshi, The Caves of Dunhuang, Scala, London, 2008, p. 242.

Rys. 2. Relief z Firuzabad, ukazujący walkę Ardašir'a z partyjskim królem Artabanem V. 224 r. Rys. Patryk Skupniewicz. Firuzabad relief, depicting Ardašir I fighting Parthian king Aaraban V. 224 r. Il. Patryk Skupniewicz.

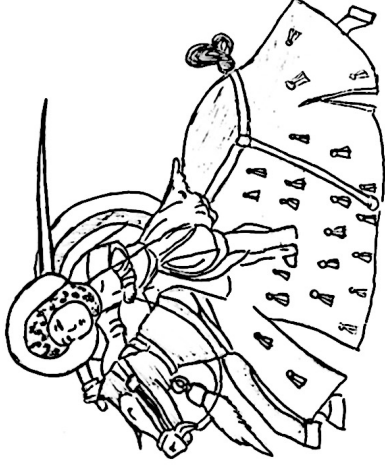
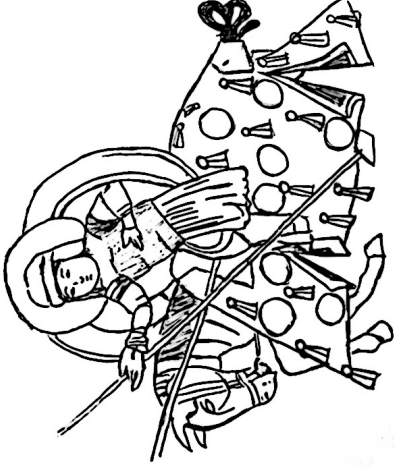
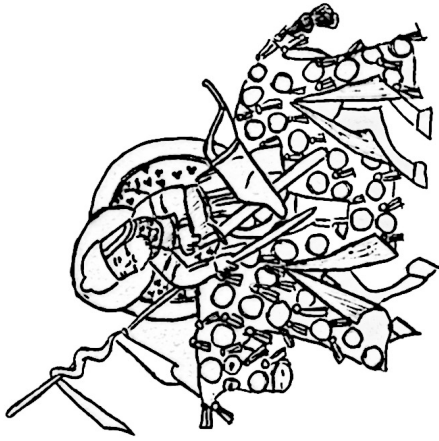

Rys. 3. Przedstawienie konnego wojownika z Taq-e Bostan. Rys. Patryk Skupniewicz.
Taq-e Bostan depiction of armored rider. Il. Patryk Skupniewicz.

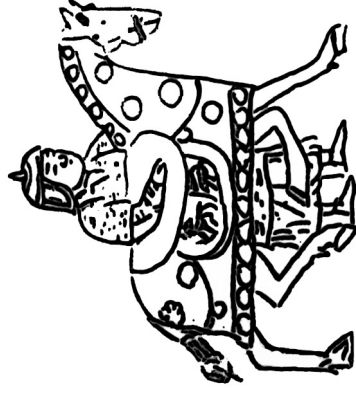
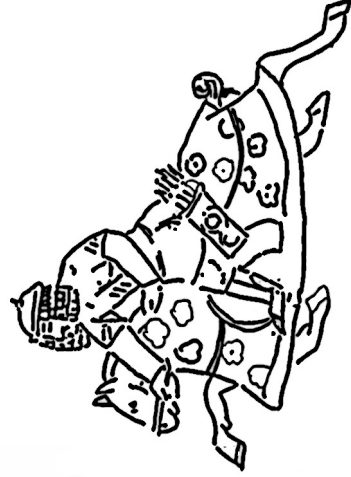

Rys. 4. Varqa i Gulshah
manuskrypt, Azerbejdżan,
początek 13 w. Stambuł, Topkapi,
H. 841. FIG. 21.-38, 36b. Varqa w
konfrontacji z wojskami Bahrain'a
ibn Adan'a. Dostępne
online:[http://](http://greatestbattles.iblogger.org/Turk/38-Varka_wa_Gulshah.htm)

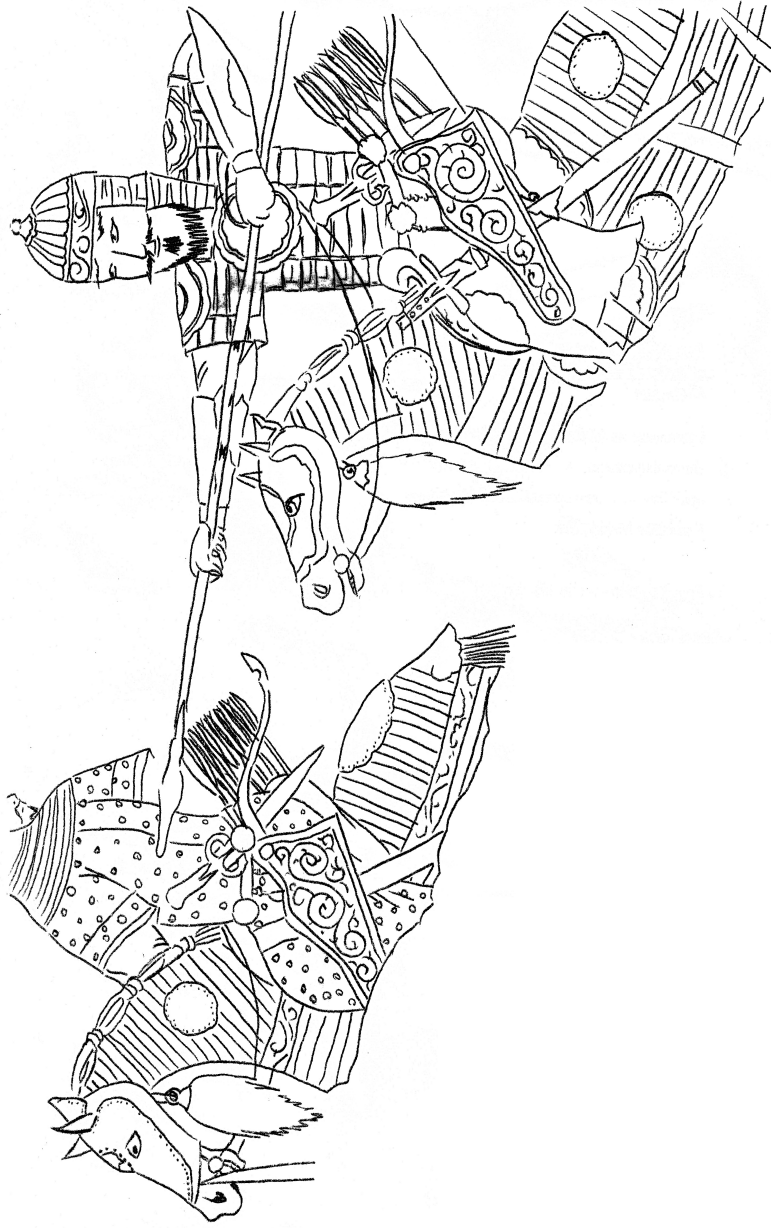
[greatestbattles.iblogger.org/
Turk/38-Varka_wa_Gulshah.htm](http://greatestbattles.iblogger.org/Turk/38-Varka_wa_Gulshah.htm)
Varqa and Gulshah manuscript,
Azerbaijan, beginning of the 13 c.
Istanbul, Topkapi, H. 841. FIG.
21.-38, 36b. Varqa in combat wit
the army of Bahrain ibn Adan.
Available online: [http://](http://greatestbattles.iblogger.org/Turk/38-Varka_wa_Gulshah.htm)

1. Varqa i Gulshah manuskrypt, Azerbejdżan, początek 13 w. Stambuł, Topkapi, H. 841. FIG. 13-15a. Rabi ibn Adnan walczy z ojcem Varqa'i. Rys. autor.
Varqa and Gulshah manuscript, Azerbaijan, beginning of the 13 c. Istanbul, Topkapi, H. 841. FIG. 13-15a. Rabi ibn Adnan fights the father of Varqa. Il. by author.
2. Varqa i Gulshah manuskrypt, Azerbejdżan, początek 13 w. Stambuł, Topkapi, H. 841. FIG 17-18a. Rabi ibn Adnan walczy z Varqa'om. Rys. autor.
Varqa and Gulshah manuscript, Azerbaijan, beginning of the 13 c. Istanbul, Topkapi, H. 841. FIG 17-18a. Rabi ibn Adnan in combat with Varqa. Il. by author.
3. Varqa i Gulshah manuskrypt, Azerbejdżan, początek 13 w. Stambuł, Topkapi, H. 841. FIG 18-18a. Rabi ibn Adnan walczy z Varqa'om. Rys. autor.
Varqa i Gulshah manuscript, Azerbaijan, beginning of the 13 c. Istanbul, Topkapi, H. 841. FIG 18-18a. Rabi ibn Adnan fights Varqa. Il. by author.

1. Shah-nameh autorstwa Hasan b. Muhammad b. Ali b. Husayni'a. Nastihan ginie z rąk Bijjan'a. 1341 r. (dynastia Inju), Freer Gallery of Art i Arthur M. Sackler Gallery. Rys. autor.
Shah-nameh by Hasan b. Muhammad b. Ali b. Husayni. Nastihan killed by Bizhan. 1341 (Inju dynasty), Freer Gallery of Art and Arthur M. Sackler Gallery. Il. by author.
2. Shah-nameh autorstwa Hasan b. Muhammad b. Ali b. Husayni'a. Walka pomiędzy Ruhham'em i Barman'em. 1341 r. (dynastia Inju), Freer Gallery of Art i Arthur M. Sackler Gallery. Rys. autor.
Shah-nameh by Hasan b. Muhammad b. Ali b. Husayni. Ruhham and Barman in combat. 1341 (Inju dynasty), Freer Gallery of Art and Arthur M. Sackler Gallery. Il. by author.
3. Shah-nameh autorstwa Hasan b. Muhammad b. Ali b. Husayni'a. Shida syn Afrāsiyāb'a zabity przez Kay Khusraw'a. 1341 r. (dynastia Inju), Freer Gallery of Art i Arthur M. Sackler Gallery. Rys. autor.
Shah-nameh by Hasan b. Muhammad b. Ali b. Husayni. Shida son of Afrāsiyāb killed by Kay Khusraw. 1341 (Inju dynasty), Freer Gallery of Art and Arthur M. Sackler Gallery. Il. by author.

Rys. 5. Shah-nameh. Walka pomiędzy Kay Khusraw'em a Królem Makran'u. Iran, Lahijan, The David Collection museum in Denmark, 1494 r. Rys. autor.
Shah-nameh. Kay Khusraw in combat with king of Makran. Iran, Lahijan, The David Collection museum in Denmark, 1494, II. Author's collection. II. by author.

Rys. 6. Shah-nameh Shah'a Tahmasp'a I, Manuchihr przewodzi swej armii w walce z Salm'em i Tur'em, Museum of Contemporary Arts, 1522-1540 r., Teheran. Rys. autor.

Shah-nameh of Shah Tahmasp I, Manuchihr leads his army against Salm and Tur, Museum of Contemporary Arts, 1522-1540, Teheran. Il. Il. Author's collection. Il. by author.